

Sicilya Normanlarının Kuzey Afrika'daki Son Kalesi Mehdiye'den Tardedilmeleri (555/1160): Bir Deniz Zaferi

Murat Öztürk*

Zeki Can Hırçın**

ORCID-0000-0002-5633-9578

ORCID-0000-0002-7071-3028

Öz

XII. yüzyıl ortalarında Mağrib bölgedeki siyasî durumunun tamamen değişmesine yol açan gelişmelere sahne olmuştur. İbn Tûmert'in (ö. 524/1130) Murâbitlar'a karşı başlattığı isyan, halefi Abdülmü'min el-Kûmî (524-558/1130-1163) tarafından sürdürülerek başarıya ulaştırıldı ve Muvahhid adı verilen, Mağrib'de İslâm hâkimiyetinin başlangıcından beri bölgede kurulmuş en güçlü müstakil siyasî oluşumlardan biri ortaya çıktı (1130). Bu duruma paralel olarak Mağrib'in üstün gücü durumundaki Normanların, II. William'ın (1154-1189) krallığı döneminde bölgeye olan ilgilerinin azalmasıyla birlikte İfrîkiye'de Muvahhid rüzgârı daha fazla hissedilmeye başlayacaktı. Mehdiye'nin devrik emîri Hasan b. Ali es-Sanhâcî ve Norman baskısından bunalan bölge sakinlerinin ısrarlı başvurularına kayıtsız kalamayan Muvahhidlerin lideri Abdülmü'min Arap ve Berberî kabileleri müteaddit savaşlarla itaat altına alarak ilerledi ve Normanların İfrîkiye'deki merkezi olan Mehdiye'yi kuşattı. Kaynaklarda uzun müddet sürdüğü belirtilen yorucu ihata sonrasında özellikle Muvahhid donanmasının doğru müdahaleleri sayesinde kuşatma başarıya ulaşacak ve II. Roger zamanında tesis edilen Norman hâkimiyetinin Kuzey Afrika'daki son kırıntısı bölgeden tardedilecekti. Bu makalede Mehdiye'nin Müslümanlar tarafından denizden ve karadan kuşatılma süreci ve iki düşman kuvvet arasında cereyan eden mücadele İslâm ve Batı kaynakları ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehdiye, İfrîkiye, Muvahhidler, Abdülmü'min el-Kûmî, Normanlar

Gönderme Tarihi: 15/01/2020

Kabul Tarihi:25/03/2020

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, E-Mail: ozturkmk@istanbul.edu.tr;

** Doktora Öğrencisi, Szeged Üniversitesi Doktora Tarih Okulu, E-Mail: zcanhircin@gmail.com

The Expulsion of Sicilian Normans from Their Last Castle al-Mahdiya in North Africa (555/1160): A Marine Victory

Murat Öztürk

ORCID-0000-0002-5633-9578

Zeki Can Hırçın

ORCID-0000-0002-7071-3028

Abstract

Al-Maghrib, from the mid-12th century, turned to be a scene of developments that led to a complete change of the political situation in the region. The rebellion started by Ibn Tūmart (d. 524/1130) against the al-Murābitūn was sustained and succeeded by his successor ‘Abd al-Mu’min al-Kūmī (524-558/1130-1163) which led to the emergence of al-Muvaḥḥīdūn, one of the most powerful independent political entities in the region since the beginning of Islamic rule in al-Maghrib (1130). Parallel to this situation, the Normans, who were the superior power of the al-Maghrib, lost interest in the region during the reign of William II (1154-1189) and the presence of al-Muvaḥḥīdūn was felt more in Ifrīqiya. The leader of the al-Muvaḥḥīdūn ‘Abd al-Mu’min could not remain indifferent to the insistent applications of the overthrown commander of al-Mahdiyya al-Ḥasan b. ‘Alī al-Şanhādje and Norman oppressed residents of the region. Via several battles ‘Abd al-Mu’min by putting Arab and Berber tribes under control advanced and besieged al-Mahdiyya, the center of the Normans in Ifrīqiya. It is mentioned in the sources that after the exhausting engirdling, the siege was to be successful thanks to the accurate interventions of the al-Muvaḥḥīdūn navy and the last piece of Norman rule established in Roger II's time in North Africa was to cease to exist in the region. In this article, the process of the siege of al-Mahdiyya by Muslims from sea and land as well as the struggle between the two enemy forces are discussed in the light of Islamic and Western sources.

Keywords: al-Mahdiyya, Ifrīqiya, al-Muvaḥḥīdūn, ‘Abd al-Mu’min al-Kūmī, Normans

Received Date: 15/01/2020

Accepted Date: 25/03/2020

**ИЗГНАНИЕ СИЦИЛИЙСКИХ НОРМАНОВ ИЗ ИХ ПОСЛЕДНИХ
ПОСЛЕДНЕГО ЗАМКА- МЕХДИЯ В СЕВЕРНОЙ АФРИКЕ (555/1160):
ПОБЕДА В МОРЕ**

Резюме

В середине XII века Магриб стал местом, открывшим путь к политическим переменам в регионе. Восстание Ибн Туммерта (ум. 524/1130) против Государства Альморавидов было успешно продолжено халифом Абду-ль-Му'мин ибн 'Али аль-Куми (524-558/1130-1163), что положило начало образованию Государства Альмохадов, сильнейшему политическому правительству в регионе Магриба среди исламских государств (1130). Параллельно этому Норманы в правлении короля Вильгельма II. (1154-1189), являвшиеся представителями наивысшего могущества в Магриба снизили свой интерес к региону и стали ощущать ветер Ифрикии Альмохадов. Свергнутый Эмир Мехдии Хасан Али эс-Санхаджи и арабские и берберские племена лидера альмохадов халифа Абдुльмумина устали терпеть давление со стороны Норманнов и приняли решение осадить центр Мехдии норманнов Ифрикии. Согласно источникам после изнурительной долгой осады и точечного вмешательства флота Альмохадов последний оплот Норманнов, построенный в правлении Роджера II на севере Африки был уничтожен. В данной статье идет речь об осаде мусульманами Мехдии с моря и с суши и принципиальном соперничестве двух сил: Востока и Запада в свете исламских и западных источников.

Ключевые слова: Махдия, Ифрикия, Альмохады, Абду-ль-Му'мин ибн 'Али аль-Куми, Норманны.

Получено: 15/01/2020

Принято: 25/03/2020

Giriş

XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Güney İtalya’da toplanmaya başlayan Normanlar, burada çıkardıkları isyanda muzaffer olunca zaman kaybetmeden Sicilya’yı işgâle giriştiler. İsyandan önce Normanlar, bölgede Bizans İmparatorluğu’nun da içinde bulunduğu siyasî güçlere paralı asker olarak hizmet veren İskandinav asıllı askerlerdi. Güney İtalya’da başarıya ulaşan isyanlarıyla müstakil bir güç hâlini alan Hauteville kardeşlerin en küçüğü Roger¹ (463-494/1071-1101) Müslümanların hükmü altında olmasının yanında siyasî karışıklık içindeki Sicilya Adası’nı işgâle başlamıştı. 1061 yılında Messina’nın ele geçirilmesinden sonra Müslümanların aralarındaki anlaşmazlıklardan yararlanan Roger ağabeyi Robert Guiscard² ile müşterek harekâtlarla adadaki konumunu adım adım muhkem hâle getirdi. Zîrilerin adayı kurtarmak için sarf ettiği uğraşlar 1063 yılındaki Cerâmî Savaşı’yla suya düşünce Normanlar adada kalıcı olduklarını gösterdiler. Bundan yaklaşık dokuz yıl sonra oldukça iyi tasarlanmış Palermo kuşatmasının başarıya ulaşmasıyla Sicilya Adası’ndaki mutlak üstünlük Normanlara geçmiş, adanın tamamen işgâli artık bir zaman meselesi hâline gelmişti. Buna karşın İtalya anakarası ve Bizans’a karşı düzenlenen seferler sebebiyle kuvvetlerini bölmek zorunda kalan Normanlar, 1077’de Trapani ve 1079’da Taormina’yı ele geçirdikleri kuşatma sırasında adadaki Müslüman direnişinin lideri Benavert’i³ katlederek İslâm hâkimiyetini tamamen kırdılar. 1086’da Sirakusa ve son olarak da 1091’de Noto düşünce Müslümanların Sicilya Adası’ndaki siyasî varlığı bir daha dönüşü olmayacak şekilde son buldu. Normanlar böylece uzun yıllardan beri yürütmüş oldukları savaşlar ve düzenlemiş oldukları komplolar sayesinde Akdeniz’in en büyük adası Sicilya’yı Müslüman hükmünden sökü� çıkarmışlardı.

¹ Bilâhare krallığa dönüşecek Sicilya Kontluğu’nun kurucusu ve ilk kontu I. Roger, sabırla gerçekleştirdiği Sicilya Adası işgâlinden sonraki siyasetiyle anakara İtalya’daki güçlü soydaşları üzerinde üstünlük kurarak Akdeniz Normanlarının hamisi hâline geldi. I. Roger ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Charles D. Stanton, “Roger de Hauteville, Emir of Sicily”, *Mediterranean Historical Review*, 25:2 (2010): 113-132.

² Normandiya’da küçük bir senyörün oğlu olarak doğmasına karşın Bizans İmparatorluk tahtını ele geçirmeye çalışan bir düke dönüşen, *tilki* lakaplı Robert Guiscard’la ilgili tafsilâtı bilgi için bkz.: G. A. Loud, *The Age of Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*, London: Routledge, 2014.

³ Gerçek adı İbn Abbâd olan Müslüman Sicilya’sının Hristiyan işgâline karşı direnişinin son kahramanı. Tafsilât için bkz.: F. Gabrieli, “Benavert”, *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, c. 1, Leiden: Brill, 1986, 1166.

Normanların Sicilya Adası'nın İstilasını Sonrasında İfrîkiye'de Yürüttüğü Faaliyetler

Sicilya coğrafi konumu ve yakınlığı hasebiyle Kuzey Afrika'yla devamlı bir ilişkiye sahipti. Sicilya Kontu I. Roger'den (1062-1101) beri süregelmekte olan ilişkiler II. Roger (1105-1154) döneminde de devam etmiş ve bu vesileyle Sicilya Kontluğu, bölgeye oldukça vâkıf bir hâle gelmişti. Bölgedeki başat güç olan Zîrîlerin⁴ (361-543/972-1148) Benî Hilâl⁵ ve Benî Süleym⁶ kabileleri karşısında mağlûp olduğu Hayderan Savaşı'ndan⁷ (11 Zilhicce 443/14 Nisan 1052) itibaren içine düştüğü zayıf durum, Sicilya'da kuvvetli bir siyasî güç olarak ortaya çıkmış bulunan Normanların iştahını artırmaktaydı. Adada ilk kont olarak zikredilen baba I. Roger'nin Kuzey Afrika'yla ilgili siyasî hamle şansı oldukça zayıf olmasına karşın onun yerini alan oğlu II. Roger'nin Güney İtalya'daki yeğenleri aleyhine her geçen gün artan kuvveti İfrîkiye'ye⁸ karşı elini güçlendirmekteydi.

II. Roger'nin (524-548/1130-1154) İfrîkiye'ye olan ilgisi ise hâkimiyetinin ilk yıllarından itibaren başlamıştı. Kâbis vâlisi ile Zîrîler arasındaki anlaşmazlığa müdahalede bulunan kral bu suretle bölgeyle ilgili ilk siyasî hamlesini yapmış bulunuyordu. Özellikle bundan sonra Zîrîler ile Normanlar arasında kademeli bir şekilde artan gerginlik, Zîrî Emîri Ali b. Yahyâ'nın (509-515/1116-1121) Murâbitlara⁹ yaptığı çağrının netice vermesi ile savaş durumunu alacaktı. Murâbit donanmasının

⁴ Zîrîlerin tarihiyle ilgili tafsilâtlı bilgi için bkz.: Hady Roger Idris, *la Berbérie Orientale sous les Zirides Xe-XIIIe Siecles*, 1. cilt, Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien-Moissonneuve, 1962.

⁵ Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi. Bkz.: Ahmet Kavas, "Hilâl (Benî Hilâl)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul: TDV Yay., 1998, 15-16.

⁶ Kays Aylân'a mensup bir Arap kabilesi. Bkz.: Mehmet Azimli, "Süleym (Benî Süleym)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul: TDV Yay., 2010, 55-56.

⁷ Kâbis ile Kayrevan arasındaki Hayderan'da meydana gelen savaştan sonra sahil şeridi hariç ülkenin tamamı Benî Hilâl'in eline geçti. Hayderan Savaşı ve sonrası için bkz.: Jean Poncet, "Le mythe de la «catastrophe» hilalienne [H. R. Idris, La Berbérie orientale sous les Zirides, Xe-XIIIe siècles.]", *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 22e année, N. 5 (1967): 1099-1120. Hilâlî istilâsı ve etkisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Idris, *la Berbérie Orientale sous les Zirides*, 1:205-247.

⁸ Latince *Africa* kelimesinden alınan terim Mağrib'in doğu kısmını ifade etmek için kullanılır. Ortaçağ'da Arapların, kabaca Tunus ülkesi ve civarına verdikleri isimdir. Bkz.: M. Talbi, "İfrîkiya", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, c. 3, Leiden-London: Brill, 1986, 1047-1050; Nadir Özkuyumcu, "İfrîkiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul: TDV Yay., 2000, 515-516.

⁹ Kuzey Afrika, Endülüs ve Balear adalarında hüküm süren Berberî hânedanı (1056-1147). Geniş bilgi için bkz.: İsmail Yiğit, "Murâbitlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul: TDV Yay., 2006, XXXI, 152-155.

Nicotera'ya düzenlediği saldırıdan doğrudan Zirîleri sorumlu tutan Kral II. Roger, 1123 yılında Zirî başşehri Mehdiye'ye büyük bir saldırı filosu göndermesine rağmen bu donanma mağlûp bir şekilde geri çekildi.¹⁰ Bu galibiyete rağmen peyderpey zayıflayan Zirîler, İfrîkiye'deki düşmanlarına karşı Normanlardan yardım isteme mecburiyetinde kalınca bu durum onları fiilen Norman vasalı hâline getirmişti. Normanlar 1135 yılında korsanların mevcudiyetini bahane ederek işgâl ettikleri Cerbe Adası'yla¹¹ birlikte İfrîkiye kıyısında bir üs edinmiş oldular.¹²

Cerbe Adası'nın işgâlinde sonra Normanlar, Afrika anakarasına yağma seferleri yapmaya başladılar. 541 yılında (1146-1147) Karkene Adası'nın işgâliyle birlikte İfrîkiye'nin hemen karşısında donanmalarının ikmâli için düzenli bir hat oluşturmuşlardı.¹³ Nitekim İtalya'da sorunlarını bir nebze olsun hafifleten II. Roger, İfrîkiye'nin işgâline başladı. 3 Muharrem 541 (15 Haziran 1146) Trablusgarb¹⁴ ve 2 Safer 543 (22 Haziran 1148) tarihinde de mukavemet olmaksızın Mehdiye'nin¹⁵ işgâline¹⁶ Sûse¹⁷ ve Sefâkus¹⁸ da eklenince Normanlar, Trablusgarp'tan Tunus yakınlarına kadar Kayrevan¹⁹ önlerinden geçen bir hat boyunca İfrîkiye kıyılarına hâkim oldular. Bu hâkimiyetle birlikte çevredeki birçok önemli kabile reisi de Sicilya Kralı'na itaat arz etti.²⁰

¹⁰ Zeki Can Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019, 27.

¹¹ Mağrib karasularının en büyük adası olan ve Tunus'un doğusundaki Kâbis Körfezi'nde ana karadan iki kilometre uzakta yer alan ada hakkında bkz.: Abdülkadir Özcan, "Cerbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul: TDV Yay., 1993, 391-392.

¹² Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler", 39-40.

¹³ Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler", 42.

¹⁴ Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler", 43-45.

¹⁵ Adını kurucusu olan ilk Fâtımî halifesi Ubeydullah el-Mehdî'den alan şehir 303 (915) yılında kuruldu ve beş yıl sonra da Fâtımîlerin başşehri oldu (308/920). Bundan sonra sadece askerî ve siyâsî önemini korumakla kalmayıp ticarî olarak da bölgenin merkezî bir limanı hâlini alacaktı. Fâtımîlerin Mısır'a taşınmasından sonra Zirîlere bırakılan şehrin önemi nispeten azalsa da kent bölgesel ticaretteki yerini, ehemmiyetini korumayı başarmıştır. Mehdiye şehri hakkında bkz.: Murat Öztürk, "Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012, 219-220; Ahmet Kavas, "Mehdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara: TDV Yay., 2003, 387-389.

¹⁶ Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler", 47-50.

¹⁷ Tunus'un Akdeniz sahilinde tarihî bir şehir. Bkz.: Muhammed el-Cedidi, "Sûse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul: TDV Yay., 2009, 571-573.

¹⁸ Tunus'ta bir liman şehri ve aynı adı taşıyan idarî birimin merkezi. Bkz.: İsmail Yiğit, "Sefâkus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Zeyl II, İstanbul: TDV Yay., 2016, 489-491.

¹⁹ İfrîkiye'nin VII-XI. yüzyıllar arasındaki başşehri. Bkz.: Nadir Özkuyumcu, "Kayrevan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara: TDV Yay., 2002, 88-90.

²⁰ Hırçın, "Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler", 51.

Sicilya Kralı II. Roger öldüğünde Tunus'tan Trablusgarp'a kadar olan sahil şeridi Arap kültürü ve idare tarzının etkisi altındaki Normanların hükmü altında birleşmişti.

Muvahhidler Devleti'nin Kurulmasıyla Mağrib'de Değişen Dengeler

XII. yüzyıl ortalarında Mağrib, bölgedeki siyasî durumunun tamamen değişmesine yol açan gelişmelere sahne olmuştu. İbn Tûmert'in²¹ Murâbitlara karşı başlattığı isyan, halefi Abdülmü'min el-Kûmî²² tarafından sürdürülerek başarıya ulaştırıldı ve Muvahhid adı verilen, İslâm hâkimiyetinin başlangıcından beri Mağrib'de kurulmuş en güçlü müstakil siyasî oluşumlardan biri ortaya çıktı.²³ Muvahhid Devleti'nin (1130-1269) orduları bir yandan Endülüs'te ilerlerken diğer yandan da Orta Mağrib'de yayılmaktaydılar. Bu süreçte özellikle 539'da (1145) Katalan asıllı Murâbit komutanı Reverter üzerinde kazandığı Tilimsân Zaferi ve 18 Şevval 541 (23 Mart 1147) tarihinde Mağrib'deki Murâbit merkezi Merakeş'in ele geçirilmesiyle hocası İbn Tûmert'in isyanını muzaffer bir şekilde taçlandırın, Murâbitları tarihin tozlu sayfalarına gömen Abdülmü'min halifeliğini ilân etti.²⁴

Abdülmü'min el-Kûmî, komutanlarından birini Endülüs'e yolladığı sırada, İfrikiye emîrleri arasındaki sorunların bütün bölgeye yayılmaması için, Hıristiyanlarla savaşmak üzere 546 (1152) yılı sonlarında Sebte'den bizzat yola çıktı. Süratli bir yolculuk sonunda Cezayir şehrine beklenmedik bir saldırı yaparak burayı ele geçirdi ve daha önce Hammâdîlerin²⁵ bu kentte gözetim altında tuttuğu Zîrîlerin devrik lideri Hasan b. Ali es-Sanhâcî'yi²⁶ de yanına aldı. Oradan Bicâye'ye yola çıkan *emîrî'l-*

²¹ Muvahhid Devleti'nin kurucusu, dinî ve siyasî lideri hakkında bkz.: Arif Aytekin, "İbn Tûmert", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 20, İstanbul: TDV Yay., 1999, 425-427.

²² Muvahhid Devleti'nin müessisi (1130-1163) hakkında bkz.: Abdülkerim Özyayın, "Abdülmü'min el-Kûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul: TDV Yay., 1988, 274-275.

²³ Muvahhid tarihiyle ilgili bkz.: Roger le Tourneau, *The Almohad Movement in North Africa in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Princeton: Princeton University Press, 1969; Allen J. Fromherz, *The Almohads—The Rise of an Islamic Empire*, London: I. B. Tauris, 2010.

²⁴ M. Fierro, "The Almohads (524-668/1130-1269) and the Hafids (627-932/1229-1526)", *The New Cambridge History of Islam*, Vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 70-71.

²⁵ 1015-1152 yılları arasında Mağrib'de hüküm süren bir Berberî hânedanı, geniş bilgi için bkz.: Mehmet Özdemir, "Hammâdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul: TDV Yay., 1997, 489-491.

²⁶ Mehmet Özdemir, "Hasan b. Ali es-Sanhâcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul: TDV Yay., 1997, 288.

mü'minîn,²⁷ öncü birliklerinin Hammâdî ordusunu dağıtması üzerine şehre hâkim oldu. Hammâdî Hânedanı'nın Orta Mağrib'deki hâkimiyeti ise Emîr Yahyâ b. el-Azîz'in Muvahhid güçlerine teslim olmasıyla son buldu.

Bölgedeki iki büyük hânedanın beş yıl içinde yok edilmesine ilk büyük tepki Berber Sanhâce Kabilesi'nden²⁸ geldi; nitekim Sanhâceliler diğer Berber kabilelerle birleşerek Muvahhidlere karşı harekete geçtilerse de Bicâye'nin doğusunda yapılan savaşta müttefik Berber kabileleri mağlûp edildiler.²⁹ Muvahhidlerin bölgeye sızmasına karşı ikinci büyük tepki ise Arap kabilelerinden gelecekti. Bununla birlikte Muvahhid ilerlemesinin kendi hâkimiyet bölgesini de tehdit etmek üzere olduğunu fark eden Sicilya Kralı II. Roger, Araplara kendisine rehinelere verilmesi şartıyla 5.000 Frank süvarisi göndereceğini belirterek askerî ittifak teklif etmesine rağmen Araplar ona teşekkür ederek yardıma ihtiyaçları olmadığını ifade ettiler. Setîf vilâyeti yakınlarında 548 yılının Safer ayında (Nisan-Mayıs 1153) yapılan muharebede Araplar hezimetle uğradılar.³⁰ Savaşın sonra Abdülmü'min Araplara karşı ılımlı bir siyâset izleyerek Mağrib-i Evsat'taki hâkimiyetini pekiştirdiğinden Muvahhidler için artık İfrîkiye yolu açılmıştı. Muvahhidlerin lideri, Mağrib'in batısından başlayan hâkimiyetini Orta Mağrib'e kadar genişletmiş ve Normanların hâkimiyetindeki bölgelere varmıştı.

Muvahhid ilerlemesi karşısında daha ileri düzeyde önlem almayı düşünen Sicilya Kralı II. Roger, Receb 548'de (Eylül-Ekim 1153) meşhur Sicilya donanma komutanı Antâkî'nin³¹ vârisi Mehdiyeli Philip komutasındaki bir donanmaya Bûne şehrini ele geçirmesi için talimat verdi ve kent gönderilen deniz birlikleri tarafından ele geçirildi.³²

²⁷ İslâm tarihinde Hz. Ömer'den itibaren devlet başkanlarına verilen unvan için bkz.: Mustafa Fayda, "Emîrü'l-Mü'minîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul: TDV Yay., 1995, 156-157.

²⁸ Berberî tarihçilerine göre Bernes b. Berr'in soyundan gelen yedi büyük Berberî kabileden biridir. Bkz.: Mehmet Özdemir, "Sanhâce (Benî Sanhâce)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, İstanbul: TDV Yay., 2009, 105-106.

²⁹ Idris, *la Berbérie Orientale sous les Zirîdes*, 1:370-371.

³⁰ Idris, *la Berbérie Orientale sous les Zirîdes*, 1:371-374; Fierro, "The Almohads (524-668/1130-1269) and the Hafids (627-932/1229-1526)", 2:72.

³¹ Sicilya Norman tarihinin en yetenekli amirallerinden biri olan George Antâkî ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Jeremy Johns, *Arabic Administration in Norman Sicily—The Royal Dîwân*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 80-82.

³² Michael Brett, "The Central Lands of North Africa and Sicily, until the Beginning of the Almohad Period", *The New Cambridge History of Islam*, ed. Maribel Fierro, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 2:61.

Orta Mağrib'e iyice yerleşmiş Muvahhidlerin artan baskısı ve 26 Şubat 1154 tarihinde II. Roger'nin ölmesinden sonra oğlu I. William'ın [Guillaume] (1154-1166) babası kadar mahir olmayan siyasetiyle birleşince İfrîkiye'deki Norman hâkimiyeti tartışmalı hâle gelmeye başladı. Normanlar artan baskının tesiriyle Müslümanlara karşı daha az toleranslı duruma gelince, Hıristiyanların bölgede kurmaya çalıştıkları baskı Sefâkus şehrinde başlayan bir isyan dalgasını tetikledi.³³

Hugo Falcandus,³⁴ I. William'ın Kuzey Afrika hakkındaki tutumu hakkında şunları nakletmektedir: “II. Roger'nin ölümünden sonra Afrika'daki Sicilya yönetiminin çöküşü, I. William'ın babasının şanlı fetihlerini ve Afrika'daki Hıristiyanları pek de önemsemediğinin düşünülmesi krallık içinde ihtilâflara sebebiyet verdi.” Bu hususta David Abulafia'nın yorumu ise dikkat çekicidir: “Bundan dolayı I. William, Bizans'a ve İslâm'ın daha az hassas olan noktalarına saldırarak itibar kazanmayı yeğledi.”³⁵

İfrîkiye'de Normanlara karşı başlayan isyan Mehdiye'nin dış mahallesi olan Zevîle'ye de sıçrayarak Arap, Sefâkuslu ve diğer birçoklarının da desteğiyle güçlenmişti. Müslümanlar Mehdiye'de bulunan Normanları iyice köşeye sıkıştırdılar ancak Sicilya'dan gelen asker, silâh ve erzak yardımıyla güçlenen Normanlar huruç hareketiyle kendilerine hücum edenleri püskürtmeyi başardılar. Bir süre sonra Sefâkusluların geri çekilmesiyle birlikte Normanlar, âsileri dağıtarak Zevîle isyanını bastırdılar.³⁶ Buradan kurtulanların bir kısmı Mağrib-i Aksâ'da bulunan Abdülmü'min'in yanına giderek ondan yardım isteyince, o da bir süre sonra da olsa onlara yardım edeceğine dair söz verdi.³⁷

³³ Brett, “The Central Lands of North Africa and Sicily, until the Beginning of the Almohad Period”, 2:61.

³⁴ *History of the Tyrants of Sicily 1154-69*, çev. Graham A. Loud-Thomas Wiedemann, Manchester: Manchester University Press, 1998, 24-28.

³⁵ “The Norman Kingdom of...”, *Italy, Sicily and the Mediterranean 1100-1400*, 42.

³⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul: Bahar Yay., (Basım tarihi yok), 11:176. Krş.: Charles D. Stanton, *Norman Naval Operations in the Mediterranean*, Woodbridge: Boydell Press, 2011, 137; Brett, “The Central Lands of North Africa and Sicily, until the Beginning of the Almohad Period”, 2: 61.

³⁷ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târîh*, 11:201) “551 (1156-1157) yılında Norman saldırılarından kurtulan Zevîle halkının Merâkeş'te bulunan Mağrib hükümdarı Abdülmü'min'e sığındığını, onun gelenlere ikramda bulunduğunu, onların da Müslümanların başına gelen olayları anlatarak Müslüman hükümdarları arasında ondan başka gidilecek kimse olmadığını ve bu sıkıntıya ondan başkasının son veremeyeceğini belirtirken Abdülmü'min'in önce gözlerinin yaşardığını ve başını öne eğdiğini, sonrasında gelenlere: “Müjdeleyiniz! Andolsun ki bir müddet sonra da olsa size muhakkak yardım edeceğim.” dediğini kaydetmektedir. Nitekim aynı müellif bu sefer için yapılan ve uzun müddet devam eden hazırlıklara da değinmektedir: “Abdülmü'min, sancakların, su tulumlarının, havuzların ve askerlerin seferde ihtiyaç duyacakları diğer şeyleri hazırlanmasını emretti. Nâibleri onun bütün

Kuşatma Öncesinde Muvahhidlerin Faaliyetleri

Hâkimiyetini Endülüs'e kadar genişletmekle kalmayıp Mağrib'deki kabileler üzerindeki otoritesini de güçlendiren *emîrû'l-mü'minîn*'in, Zevîle'de mağlûp olan Müslümanlara verdiği sözü tutmasının zamanı gelmişti. Ticânî'nin kaydına göre Zîrîlerin sâbık lideri Hasan b. Ali es-Sanhâcî'nin bu hususta kendisine yaptığı yoğun ısrarları netice vermişti.³⁸ Sefer için hazırlıklarını önceden ve titiz bir şekilde yapan Abdülmü'min, yanına Hasan b. Ali'yi de alarak 554 yılının Safer ayında (Şubat-Mart 1159) Merâkeş'ten³⁹ yola çıktı. İbnü'l-Esîr'e göre, 100.000 kişiyi⁴⁰ bulan ordusunu denizden Muhammed b. Abdülaziz b. Meymûn ve diğer mâhir amirallerin kumanda ettiği, *tarîde*⁴¹ ve *şelendîden*⁴² mürekkep 70 gemilik donanma da takip etmekteydi.⁴³ Hem İbnü'l-Esîr hem de Ticânî'nin⁴⁴ verdiği rivayetlerden anlaşılmaktadır ki;

emirlerini yerine getirdiler. Mahsûlü üç yıl boyunca toplayıp konak yerlerine naklettiler, üzerine toprak yağdılar, âdetâ tepeler hâlini aldı." Abdülmü'min'in sözünü tutmak için hiç de azımsanmayacak ölçüde hazırlıklar içinde olduğu İbnü'l-Esîr'in kaydettiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu durum Abdülmü'min'in nasıl bir düşman ile karşı karşıya olduğunun bilincinde olduğunu da göstermektedir.

³⁸ Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, nşr. Hasan Hüseyin Abdülvehhab, Tunus: el-Matbaatü'r-Resmiyye, 1958, 244-245.

³⁹ 470 yılında (1077-1078) Murâbitlar tarafından Fas'ın güneyindeki geniş ve düz bir ovada kurulan şehir. Bkz.: Muhammed Razûk, "Merakeş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara: TDV Yay., 2004, 166-168.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:201-202) göre ayrıca bir o kadar da maiyeti ve artçıları vardı.

⁴¹ At taşımacılığı için kullanılan gemilere Araplar tarafından verilen isimdir. Yaklaşık 40 adet at taşıyabildikleri belirtilmektedir. Bkz.: Öztürk, "*Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*", 215. Selâhaddin Eyyübî tarafından Şam'daki bazı önemli emirlere gönderilen bir mektupta, Normanların 569 (1174) yılında gerçekleştirdikleri İskenderiye saldırısıyla ilgili at taşıyan *taridelerin* sayısı 36 olarak verilmekle beraber esir alınan bir Norman askerinden İskenderiye'ye gelen süvarilerin sayısı 1.000 kişi olarak zikredilmesi değerlendirildiğinde *taride* başına 27-28 at taşındığı sonucu elde edilmektedir. Bkz.: Bündârî, *el-Berku's-Şâmî*, 1. Kısım, nşr. Ramazan Şeşen, Beyrut: (Yayın yeri yok), 1971, 169-175.

⁴² Pryor, Arapça *şelendî* kelimesinin kökeninin Bizans'ın Ortaçağ'ın başlangıcından XII. yüzyıla kadar standart savaş gemisi olarak kullandığı *dromonun* diğer bir adı da olan *chelandion* ifadesinden geldiğini iddia etmektedir. Şelendî tipi gemiyle ilgili tafsilât için bkz.: David Nicolle, *Medieval Warfare Source Book: Christian Europe and Its Neighbours*, London-New York: Arms and Armour, 1996, 2:87; John H. Pryor ve Elizabeth M. Jeffreys, *The Age of Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*, Leiden-Boston: Brill Academic Publishers, 2006, 167; Dionisius A. Agius, "Maqrîzî's Evidence for the Ğurâb: The Galley of Mamlûks", *Law, Christianity and Modernism in Islamic Society*, (*Orientalia Lovaniensia Analecta* 86), ed. U. Vermeulen-J. M. F. Van Reeth, Leuven: Peeters Publishers, 1996, 193-194; Vassilios Christides, "Islamic World Vessels", *The Oxford Encyclopedia of Maritime History*, Oxford-New York: Oxford University Press, 2007, 2:266.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 11:201-202. Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 246) yalnızca gemi sayısını ve amirallerin isimlerini zikretmektedir.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:202) Abdülmü'min ve askerlerini şöyle zikretmektedir: "*Askerleri üzerindeki otoritesi o dereceye varmıştı ki, ekinlerin arasından geçtikleri hâlde hiçbir başak onlardan zarar görmezdi. Bir yerde konaklayınca bir imamın arkasında bir tekbirle namazlarını kılardıkları ve orada bulunan hiç kimse onlardan geri kalmazdı.*" Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 246) Muvahhid ordusu hakkında şu bilgiyi nakletmektedir: "*Abdülmü'min'in öncü birliklerinin sayısı 12.000 kişidir. Devasa ordusu İfrîkiye'yi katettiği sırada bazen ekilmiş geniş arazilerden de geçiyordu ve buralardan geçerken tarlalara hiçbir zarar vermiyordu. Ordu millerce uzunlukta yollardan geçerken bütün askerleri beş vakit namazlarını düzenli olarak kılıyorlardı. Hepsini bu dinî görev için durdukları bölgelerde topluyorlardı.*"

Muvahhid ordusu son derece iyi plânlanmış bir lojistik ile hareket ediyordu. Tabii bu durum aynı zamanda hem ordunun oldukça kalabalık hem de iyi bir disipline sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İlk olarak Tunus'a tevcih eden Muvahhid ordusu 24 Cemâziyelâhir 554 (13 Temmuz 1159) tarihinde şehre varıncaya kadar yola devam etti. Kent halkına haber gönderilerek itaat etmeleri istendiyse de bu talep reddedildi. Bunun üzerine Abdülmü'min ertesi gün onlarla çetin bir savaşa tutuştu. Tam şehri zapt edip donanma şehre girecekti ki büyük bir fırtına koptu ve Muvahhid ordusunun Tunus'u ele geçirmesine mâni oldu. Ertesi gün şehrin kendiliğinden teslim olması üzerine seferin asıl gayesi olan Mehdiye kenti için üç gün sonra sefere çıkıldı,⁴⁵ nitekim donanma da denizden orduyu takip etmekteydi.

Mehdiye'nin Fethedilme Süreci

Muvahhid ordusu 554 yılının Receb ayının 18'inde⁴⁶ (5 Ağustos 1159) Mehdiye önlerine geldi. O sırada Mehdiye'de Norman prensleri, şövalyeleri vardı ve şehrin yakınındaki Zevîle bölgesini de tahliye etmişlerdi. Abdülmü'min, Zevîle'de ordugâh kurmak için acele etti ve kente alabileceği kadar askeri yerleştirerek şehri bir gün içinde tamamen nüfuslandırdı.⁴⁷ Zevîle'yi doldurup taşıran Muvahhid ordusu için bir ok atımı mesafedeki Mehdiye kenti “âdetâ bileği karaya bitişik denize uzanmış bir el”⁴⁸ gibi yarımadanın üzerine inşa edilmiş müstahkem bir kaleydi ve alınması bir hayli zordu. Uzayıp giden kuşatma boyunca Normanlar, sürekli huruç harekâtında bulunarak Muvahhidlerin ön saflarına zarar vermekteydiler. Görünen o ki; Muvahhid ordusunu yavaş da olsa yıpratmaya başlayan bu saldırılar karşısında Abdülmü'min, Zevîle'deki ordugâhını Mehdiye'den ayıran bir sur yaptırmak suretiyle Normanları sığındıkları

Öncü kuvvetler ordunun ihtiyacı olan su için kuyular açmakla özel olarak görevliydi. Bundan dolayı ordunun ana kısmından iki gün önce ilerliyor ve istirahat yerlerinde gerekli olacak her şeyi ana ordu için hazır hâle getiriyorlardı. Hiç şüphe yok ki, bu titiz hazırlıklar olmadan bu büyüklükte bir ordunun böylesine büyük bir araziden geçmesi olanaksızdı. Ordu Arapların olduğu bölgelerden her geçişinde bunlar aceleyle koşarak Abdülmü'min'e itaatlerini sunuyorlar ve Arapların önde gelen reisleri onun kalabalık kortejine katılıyorlardı.”

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 11:202. Krş.: Stanton, *Norman Naval Operations*, 138. Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 245-247) bu kuşatma için daha acımasız bir Muvahhid lideri ve ordusu profili çizmektedir.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr'in naklettiği bu tarih Ticânî'de (*Rihletü't Ticânî*, 247) 12 Receb 554 olarak kaydedilmektedir.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 11:202; Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, 247; Stanton, *Norman Naval Operations*, 138.

⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 11:202. İbnü'l-Esîr, adanın coğrafi betimlemesini Türkçedeki kıstak kelimesinin açıklamasını yaparcasına tanımlamaktadır. Krş.: Stanton, *Norman Naval Operations*, 138.

kaleye tamamen hapsedmeyi başardı ve onların huruç hareketini başarıyla yürütmelerini sağlayacak imkânları ellerinden aldı.⁴⁹

Diğer yandan Muvahhid donanması da şehri denizden muhasara altına almıştı. Abdülmü'min, Mehdiye şehrini daha iyi görebilmek amacıyla Hasan b. Ali es-Sanhâcî'yi de yanına alarak bir gemiyle hareket etti ve kenti denizden boylu boyunca gözlemledi.⁵⁰ Şehrin, muhasara edenlerin isteğiyle değil ancak ihata altına alınanların iradesinin kırılmasıyla ele geçirilebileceğinin fark eden Abdülmü'min el-Kûmî, Muvahhid ordugâhına hububat yığılmasını⁵¹ ve uzun soluklu bir kuşatma için hazırlıkların başlaması emrini verdi.⁵² *Bu sebeple kendi ordusunu iaşe yönünde güçlendirirken, Normanları da açlığa itecek güçlü ve uzun süreli bir kuşatma hazırlığını tamamladı.*

Kuşatmanın sürdüğü sıralarda ise Sefâkus, Trablusgarp ve daha birçok şehir Abdülmü'min'e itaatini bildirmiş; Kâbis ise silâh zoruyla alınmıştı.⁵³ Muvahhidlerin sağladıkları bu başarılarla asıl hedefe odaklandıkları ve gerekli olan tüm zaferlerin art arda elde edilmesiyle Sicilya Normanlarını sığındıkları son kale olan Mehdiye'ye sıkıştırdıkları aşikârdır.

Mehdiye kuşatmasının altıncı ayında, 22 Şaban 554 (8 Eylül 1159) tarihinde Sicilya Kralı I. William'ın talimatıyla *tarîdeler* hariç 150 savaş gemisinden mürekkep donanma şehre yardım için gönderildi. Nitekim bu donanma Endülüs'te yağmaladıkları

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 11:203; Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, 248. Krş.: Stanton, *Norman Naval Operations*, 138. İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:202) ve Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 247) Müslüman kuvvetlerin ilk teşebbüsleri sırasında şehrin müstahkem bir durumda olmasından dolayı gelen birliklerin başarısızlıkla karşılaştığı belirtirlerken bu durumun neredeyse tamamen deniz ile çevrili olan kentin muharebe edecek alanın darlığından kaynaklandığını ifade etmektedirler.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:203) bu seyrüsefer sırasında iki kişi arasında geçen diyalogu aktarmaktadır: Abdülmü'min Hasan'a sordu: "Böyle bir kaleyi nasıl terk edip gittin?", o da: "Güvenilir adamlarımın azlığından, erzak yokluğundan" dedi ve ilâve etti: "Kaderin cilvesi!" Abdülmü'min: "Doğru söylüyorsun." dedi ve denizden karaya geri döndü.

⁵¹ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:203) depo edilen hububat ve erzak hakkında şu bilgileri nakletmektedir: "Çok geçmeden ordugâhta buğday ve arpa yığınlarından iki dağ oluştu. Uzaktan ordugâha gelenler: "Bu dağlar burada ne zaman meydana gelmiş?" diye soruyorlardı. Onlara bu dağların arpa ve buğday yığınları olduğu söylenince hayretlerini gizleyemiyorlardı."

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 11:203; Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 248) sadece Muvahhid hükümdarının Hasan b. Ali es-Sanhâcî ile yaptığı deniz seferini zikretmektedir. Ferdinand Chalandon (*Historire de la Domination Normande en Italie et en Sicile*, Paris: Librairie Alphonse Picard et Fils, 1907, 2:239) eserinde Mehdiye'deki Norman birliğinin 3.000 kişiden oluştuğunu ancak Muvahhid liderinin şehrin deniz tarafındaki surlarını kısa bir keşif gezisiyle görmesiyle bu sayının 10 katı kadar fazla olabileceğine ikna olduğunu ifade etmektedir.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 11:203. Krş. Stanton, *Norman Naval Operations*, 139.

İbiza (Yâbise)⁵⁴ Adası'ndan hareket etmişti. Yardım için Mehdiye'ye yönelen donanma ele geçirdikleri esirler ve ganimetlerle dolu gemilerden oluşmaktaydı. Muvahhid donanmasının amiralleri Abdülmü'min'in yanına giderek kendisine şöyle dediler: “*İşte ilerleyen bir düşman filosu. Havanın durumuna bakılırsa Mehdiye'ye sadece bölünmüş ve dağınık gruplar hâlinde ulaşacaklar. Düşmana denizin açıklarında gemilerimizde hücum etmemiz için bize izin verir misiniz?*” Halife bu teklife hiçbir cevap vermemesine rağmen kaptanlar onun bu sükûtunu izin olarak değerlendirdiler. Amiraller, zahirelerinde cephanelerinin yüklendiğinden emin olduktan sonra vakit kaybetmeksizin gemilerinin güvertelerine binerken, kara ordusu da sahilde hızlıca yerini aldı. Böylece Muvahhid donanması limanın girişini tutmak suretiyle kente yönelen bu gemileri engellerken, kara ordusu da sahile çıkarak Norman filosunun gözünü korkuttu. O sırada Abdülmü'min alnını toprağa sürüyor, gözyaşı dökerek “*Allah'ım! İslâm'ın yüce mâbedini destekleyen muhteşem sütunları titretme!*” şeklinde dua ederek Müslümanlara zafer nasip etmesi için Allah'a yalvarıyordu. Filo Mehdiye Limanı'na yaklaştığı sırada bir gemi, Hıristiyan gemilerin yanına gitmek için limandan çıktığında Amiral Muhammed b. Abdülaziz b. Meymûn onun manevrasını fark ederek peşine düştü ve gemiyi ele geçirdi. Ayrıca yaklaşan Norman donanması limana girmek için manevra yaptığında Muvahhid donanması harekete geçerek yedi ya da sekiz Norman gemisini ele geçirdi.⁵⁵ Bu cesur hamle düşmanı öylesine telâşa düşürdü ki gemilerini aceleyle tornistan ederek açığa seyretiler. Yükleri oldukça ağır olan Sicilya kadirgalarının deniz muharebesinde manevra kabiliyetleri oldukça azdı ve elde ettikleri ganimetler de tehdit altındaydı. Zira mevcut gemi sayılarını kıyaslarsak Norman donanması, Muvahhid donanmasının iki katıydı. Muhtemelen gemilerinin içinde bulunduğu mezkûr sebeplerle Normanların donanma amirali Muvahhid deniz kuvvetleriyle savaşmayı göze alamayarak Sicilya'ya doğru yelken açılması emrini verdi.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:203) Sicilya hâkiminin, İbiza (Yâbise) Adası'nın halkını, kadın ve çocukları esir alarak gelen bu gemilere doldurduğunu ve sonrasında Norman Kralı'nın donanma amirali Mehdiye'ye gitme emrini verdiğini ifade ederken, donanmanın da mezkûr tarihte şehrin önlerine geldiğini kaydetmektedir.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 11:203-204; Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, 248. İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-târih*, 11:204) “*Eğer Müslümanlar yelkenli gemiye sahip olsalardı daha da çok gemiyi ele geçirirlerdi.*” şeklinde kayıt düşmesine rağmen belirtmek gerekir ki, o dönemde Müslüman gemilerinde ya da Akdeniz'e kıyısı olan herhangi bir ülke filosunda yelkensiz gemi olma ihtimâli çok zayıf bir ihtimâldir. Ticânî (*Rihletü't Ticânî*, 249) Abdülmü'min'in, ele geçirilen gemiler sonrasında tekrar secde ederek Allah'a lütfundan dolayı şükrettiğini ve 12.000 *mümini dinarını* mürettebatına dağıttığını nakletmektedir. Bu ifade deniz savaşlarındaki zaferlerde hükümdarlar tarafından gemi tayfasına muhtemelen teşvik amacıyla doğrudan ödül verildiğini gösteren önemli bir ifadedir.

Yaşanan bu gelişmeler üzerine I. William'ın göndermiş olduğu yardımdan umudu kesilen Mehdiye'deki Sicilya Normanlarının metaneti kırılmıştı. Kentteki müdâfiler, uzun süreli savunmanın başarıyla sonuçlanmasından umutlarını yitirince ve erzaklarının tükenecek olması kaygısından dolayı Zilhicce ayının sonlarına doğru (11 Ocak 1160) Abdülmü'min'e 10 şövalye göndererek canlarının bağışlanması ve özel mülklerini de yanlarında götürme hakkı karşılığında şehri teslim etmek istediklerini belirttiler. Abdülmü'min ise Normanların Müslüman olmasının kendisi için yeterli olduğunu ifade edince şövalyeler ona: *"Herhangi bir din değişikliği amacı için yanına gelmedik, ancak bu durum iyiliksever hislerinize hitap etmek için iyi."* cevabını verdiler. Normanların şehirdeki durumu günden güne kötüleşiyordu. Zira yiyecekleri kalmamış ve atlarını bile yer duruma gelmişlerdi. Muvahhid liderinin yanına birçok defa gidip gelerek yumuşak sözlerle merhamet dilendiler. Ticânî, Normanların Abdülmü'min'e söylediği şu ifadeleri aktarmaktadır: *"Mehdiye ve içinde sıkışmış olan Frankların, senin engin imparatorluğun ve her şeye gücü yeten iktidarın karşısında ne önemi var ki? Ey halife! Bize karşı iyiliksever olun, ülkemize döndüğümüzde sizin adanmış ve minnettar köleleriniz olacağız!"* Nihayetinde, Abdülmü'min tekliflerini kabul ederek onlara eman verdi ve gemiler tahsis etti. Normanlar bu gemilere binip gittiler. Ancak mevsimin kış olması sebebiyle gemiler fırtınaya yakalanacak ve birçok Norman boğulacaktı. İbnü'l-Esîr ise Sicilya Kralı'nın: *"Eğer Abdülmü'min bizim Mehdiye'deki adamlarımızı öldürecek olursa biz de Sicilya'daki Müslümanları öldürürüz, eşlerini ve mallarını ele geçiririz."* dediğini ifade ederken bu yüzden Allah Teâlâ'nın onları denizde boğduğunu zikretmektedir.⁵⁶

Mehdiye'deki 1148 yılında başlayan Norman hâkimiyeti 12 yıl sürmüştü. Altı ay süren kuşatma neticesinde nihayet başarı elde edilmiş ve Abdülmü'min 10 Muharrem 555 (21 Ocak 1160) tarihinde Mehdiye'ye girmişti. Abdülmü'min o yıla *"beşler yılı"*⁵⁷ adını vermişti. O, Mehdiye'de 20 gün kaldı. Şehirde bazı düzenlemeler yaptı, surların yıkılan kısımlarını onardı; oraya erzak, silâh ve asker gönderdi, adamlarından birini de buraya vâli tayin etti. Şehrin eski sahibi Hasan b. Ali'yi de onun yanında görevlendirdi. Vâliye işlerinde Hasan'ın emir ve görüşlerine uymasını söyledi ve Hasan'a orada bazı yerler iktâ ettiği gibi oturması için de güzel bir ev tahsis etti. 1 Safer 555 (11 Şubat

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 11:204; Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, 249.

⁵⁷ Fethin (ya da fethihlerin) hicretin 555. yılında gerçekleşmesi sebebiyle Abdülmü'min'in bu şekilde isimlendirdiği düşünülmektedir.

1160) tarihinde ise Mağrib-i Aksâ'ya gitmek üzere oradan ayrıldı.⁵⁸ Böylece Mehdiye Zaferi'yle birlikte Trablusgarp'tan Sûs'a⁵⁹ kadar uzanan bölge, İslâm tarihinde ilk defa tek kişinin siyasî otoritesi altına girmiş oluyordu.⁶⁰

Mehdiye'den Normanların tardedilmelerini en tafsilâtlı şekilde anlatan iki Ortaçağ kaynağı bulunmaktadır. Yukarıda görüleceği üzere bunlardan biri İbnü'l-Esîr [Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî] (ö. 630/1233), bir diğeri ise tam ismi Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed et-Ticânî et-Tûnisî olan Ticânî'dir (ö. 718/1318'den sonra). Mezkûr müelliflerin birbirini tamamlayan kayıtları yanında İbnü'l-Esîr ve Ticânî gibi ayrıntılı olmasa da diğer İslâm kaynakları da çıkarma hakkında kısa mâlûmat vermektedirler.

Beyzak lâkabıyla tanınan Ebû Bekir b. Ali es-Sanhâcî (ö. XII. yüzyıl),⁶¹ Ebû Mervan Abdülmelik b. Muhammed b. Ahmed İbn Sahibü's-Salat (ö. 594/1197),⁶² Abdülvâhid b. Alî et-Temîmî el-Merrâküşî (ö. XIII. yüzyılın ortaları),⁶³ İbn Haldûn [Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî] (ö. 808/1406),⁶⁴ İbn Ebû Dînâr [Ebû Abdillâh

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 11:204; Ticânî, *Rihletü't Ticânî*, 249.

⁵⁹ Fas'ın güneybatısında bir bölge. İsmail Ceran, "Sûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul: TDV Yay., 2009, 570-571.

⁶⁰ Özeydin, "Abdülmü'min el-Kûmî", 275.

⁶¹ *Ahbârü'l-Mehdî b. Tûmert ve bi-dâyetü Devleti'l-Muvahhidîn*, Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1971, 80'de şu bilgiler zikredilmektedir: "Sonra Abdülmü'min ordusuyla Mehdiye'ye yöneldi, önce Tunus'a girdi. Veziri Abdüsselâm el-Kûmî idi. Tunus'u ele geçirdi ve oradan ayrılarak Mehdiye'ye gitti. Orada Franklar [Normanlar] vardı. Şehri kuşatarak mancınıklarla elde etti. Orada Muvahhidlerden bir kişi dışında kimse ölmemişti. Civar ülkeleri hazırladı, Arapların önde gelenleri ve aileleri ile birlikte Mağrib'e doğru yöneldi."

⁶² *el-Men bi'l-İmame: Târîhu Biladi'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi ahdi'l-Muvahhidîn*, nşr. Abdülhadi Tazi, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987, 70-71'de rivayet edilen bilgiler şöyledir: "Gelen mektuplardan bir tanesi 555 yılının Âşûrâ gününde Mehdiye'nin fethedilmesini müjdeliyordu. Ravi şöyle dedi: Allah Teâlâ garip bir şekilde kolaylaştırdığı Mehdiye şehrinin fethi sırasında Hıristiyanlar oradan çıktı. Emîrül-mü'minin Muvahhidler için kutlamaların yapıldığı bir meclis tertip etti."

⁶³ *el-Mu'cib fi telhisi ahbâri'l-Mağrib*, nşr. Muhammed Saîd el-Iryân-M. el-Arabî, Kahire: (Yayın yeri yok), 1949, 228-229'da mevcut bilgiler şu şekilde ifade edilmektedir: "553 yılının sonlarına doğru Abdülmü'min Tunus'u kuşattı. Enerjik bir kuvvetle Tunus'u ele geçirdikten sonra işgâl altında olan Ubeydilerin Mehdiye'si üzerine yürüdü. Yanında Hasan b. Ali es-Sanhâcî de bulunuyordu. Oldukça etkili bir kuşatmaya başladı. Burası Mağrib'in en ele geçirilemez yerlerinden biriydi. Ben duydum ki, kalenin duvarı yan yana altı atın geçebileceği kadar genişmiş. Kara tarafından tek bir kapıdan şehre giriş sağlanabiliyordu ve şehrin sahibi olan denizin de sahibi oluyordu. Hıristiyanlar kuşatmaya dayanabiliyordu zira şehre Sicilya'dan sürekli ikmâl geliyordu. Kuşatma, Abdülmü'min'in birliklerinin çektiği büyük kuluğa rağmen yedi aya yakın bir zaman kararlılıkla sürdürüldü. Birçok insanın bana anlattığına göre, yasal dirhemın yarı değerinde olan bir müminî dirhemıyla sadece yedi adet bakla alınabiliyordu. Abdülmü'min en sonunda kralların ülkesine dönmeleri şartıyla canlarının bağışlanacağı sözünü verdiği Hıristiyanlarla anlaşarak şehre sahip oldu. Böylece galipler kente girdiler."

⁶⁴ *Histoire des Berberes et des Dynasties Musulmanes de l'Afrique Septentrionale*, çev. M. Baron de Slane, Alger: Impr. du Gouvernement, 1854, 2:193. sayfada nakledilen ifadeler şöyledir: "Çok hızlı bir

Muhammed b. Ebi'l-Kāsım er-Ruaynî el-Kayrevânî] (ö. 1110/1698'den sonra)⁶⁵ Mehdiye'nin Abdülmü'min tarafından fethini kısa da olsa yapıtlarında zikreden diğer önemli İslâm kaynaklarıdır.

Bahse konu olan çalışma hakkında yegâne Batı kaynağı müellifi ise Hugo Falcandus'tur.⁶⁶ Yazar eserinde bu fetih hakkında şu bilgileri nakletmektedir: “*Bir filo İspanyol sularına gönderilmişti, Muvahhidlerin güçlü yöneticisi Afrika'yı işgâl ettiğinde ve bu haber Sicilya'ya ulaştığında Afrika'ya destek olması için donanmanın geri çağrılmasına karar verildi. Donanma hadım Caid Peter tarafından yönetiliyordu ve filo yaklaşık 160 kadırgadan müteşekkildi. İspanya'dan gelip Mehdiye deniz sahasında Muvahhidlerin gözlem kulelerinden görüldüklerinde, Afrika'daki şövalyeler cesaretlendi ve naralar atmaya başladılar; düşmana karşı koydular ve yaklaşmakta olan kadırgalara yöneldiler. Diğer yandan Muvahhidlerin lideri kadırgaların aniden ortaya çıkması üzerine korkuya kapıldı ve ordusuna konuşlandıkları yere geri dönmelerini emretti; ordusu o kadar büyüktü ki kontrol etmek çok zordu. Sicilya donanması yaklaştıkça şehirde mutluluk arttı ve şövalyeler zafer çılgınlıkları attılar; hatta öyle ki filo tarafından yeni geçitler açıldığını, düşmana diğer taraftan saldırıldığını ve ardından barbar ordusunun aynı gün yenildiğini düşündüler. Fakat beklentileri gerçekleşmedi. Nitekim yelkenler fora edildiklerinde filoyu komuta eden ve her şeyi hesaba katan Caid Peter'ın açıklanamayacak şekilde yelkenlerini rüzgâra maruz bırakarak geri çekilmesi herkesi şaşırtdı. Geride kalan ve kaçmakta olan komutanlarını izleyen kadırgalar ellerinden geleni yaptılarsa da hainin ihanetinden habersiz olan*

yürüyüşten sonra İfrikiye'ye vararak Sicilya Hıristiyanlarına ait Mehdiye'yi kuşattı ve onları teslim olmak zorunda bıraktı. 555'teki bu fetihten sonra onlardan Sefâkus, Trablusgarb ve bölgedeki diğer sahil şehirlerini aldı. Daha Mehdiye kuşatması sırasında oğlu Abdullah'ı yollarak Kâbis'i ele geçirdi.” Eserinin 2: 28-29. sayfalarında yazar şu bilgilere yer verir: “554 yılında Abdülmü'min İfrikiye'ye ikinci bir sefere girişti ve Hasan'ı yanına aldı. Mehdiye'ye gelerek burayı aylarca süren bir kuşatma sonucunda hücum ederek ele geçirdi. (555). Hasan'ı sahip olduğu eski başkentine yerleştirdi.” Yapıtının 2:37, 39 ve 40. sayfalarında ise Trablusgarb, Sefâkus'un Abdülmü'min'e itaatinden ve Tunus'un ihata edilmesinden bahsedilmektedir.

⁶⁵ *Histoire de l'Afrique*, çev. Edmond Pellissier de Reynaud et Rémusat, Paris: Imprimerie Royale, 1845, 195-196. sayfalarda zikredilenler şunlardır: “Abdülmü'min, 553 yılında hesap edilmesi imkânsız büyüklükte olan kuvvetlerin başında Fas'tan Afrika'ya doğru yola çıktı. Direnenleri öldürerek, itaat edenlere de eman vererek Afrika topraklarına vardı. Tunus şehrine ulaşarak burayı kuşattı ancak üç gün sonra kuşatmayı devam ettirebilecek kadar kuvveti bırakıp beraberindekilerle Kayrevan ve Sefâkus'a giderek buraları ele geçirdi. Buradan Mehdiye'ye yürüdü. Bu şehrin kuşatması yedi ay sürecekti; bu yedi ayda denizden ve karadan kuşatma aletleriyle yapılan sıkı ihata ile şehir ele geçirilene kadar ne gece ne de gündüz dinlendiler. Abdülmü'min, onu oyalayan Hıristiyanlara karşı büyük katliam yaptı ve kentin eski vâlisi Hasan b. Ali es-Sanhâcî'yi şehre yerleştirdi. Denilir ki, Mehdiye 555'te alındı, bunu Allah bilir... Nihayetinde Abdülmü'min yanına her kabileden 1.000 aile alarak Fas'a döndü.”

⁶⁶ *History of Tyrants of Sicily 1154-1169*, 78-81, 122-123.

barbarlar yedi adet kadirgayı ele geçirmeyi başardılar. Sefalet ve utanç içindeki diğerleri ise Sicilya'ya seyrüsefer ettiler. Bu hadise barbarları cesaretlendirdi ve kuşatma altındakileri de umutsuzluğa düşürdü. Şövalyelerin sayısı oldukça azalmıştı ve şehirdekiler açlık çekiyorlardı. Olanaksız şartlar altında başarabildikleri bir kahramanlığa kavuştular. Sayıca çok olan düşmanın devamlı saldırılarına büyük cesaretle karşı koymak dışında her gün düşmanı şaşırtmayı başarmışlardı; en nihayetinde ise birçoğu büyük kayıplarla geri dönmüşlerdi. Muvahhidlerin liderinin her yolu denemesinin sebebi, kuşatma altındaki şövalyelerin cesaretine şaşkınlıkla tanık olması, cüretlerine ve bağlılıklarına hayran kalması neticesinde kenti ele geçirmeye değer olduğunu düşünmesindendi. Nitekim o, şehri güç kullanarak ele geçirme umudunu yitirmişti. Eğer firarilerden Mehdiye'deki Normanların açlık çektiklerini öğrenmiş ve insan geleneğine aykırı olarak at, köpek ve diğer temiz olmayan hayvanların etlerini yemek konusunda çekinceleri olmadıklarını duymuş olsaydı şövalyeleri ikna etmeye çalışırdı. Ama o, bu durumdan habersizdi... Haberciler Palermo'ya ulaştıklarında, tehlikeyi ve çekilen açlığı anlatıp gerçekten doğrudan bir yardıma muhtaç oldukları ve en azından biraz yiyecek gönderilmesinin bile yeterli olacağı anlaşılmasına rağmen görüşmelerden netice çıkmamıştı. Kral I. William, Afrika kaybedilirse kayıplarının olmayacağı düşüncesindeydi çünkü şövalyelerin ödemeleri ve şehri korumak için ihtiyaç durumundaki diğer şeyler ise hiç gelir elde edilmesinin beklenmediği bir bölgeye yapılan giderler⁶⁷ anlamına gelmekteydi. Bunlar ise aslında amiralinin kendisine söyledikleriydi, kralın böyle bir şehirden yoksun olarak hâkimiyetinden bir şey yitirmeyeceğini düşünmüş ve yardımların kolaylıkla oraya gönderilebilecek olmasına rağmen içinde bulunduğu utancı ve Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya yönelecek bir tehlikeyi düşünmemişti. Afrika'da ise yardım gelme umudunun kalmadığı ve açlığa artık dayanamayacakları anlaşıldığında Mehdiye kenti Muvahhidlere teslim edildi ve denizin geçilmesi için kendilerine yeterli sayıda gemi verildikten sonra şehirdeki Normanlar Sicilya'ya hareket ettiler.”

⁶⁷ Chalandon'un (*Historire de la Domination Normande*, 2:240-241) yorumuna göre, Alman İmparatoru ile savaşın kapıda olduğu bir zamanda güçlü Muvahhidler ile savaşa girişmek krallığın çıkarına uygun düşmüyordu. Nitekim I. William'ın açısından Norman Krallığı'nın kendi varlığını ilgilendiren bir Alman istilâsına karşı ülkenin bütün kaynakları önem arz etmekteydi.

Sonuç

Muvahhidlerin Mehdiye seferi sonuçlarına bakıldığında, çok fazla tesir yaratmış gözükmesine bile Mağrib'i Atlas Okyanusu'ndan Bingazi sınırlarına kadar Müslümanların hükmü altına alması bağlamında önemlidir. Devrin kaynaklarında bölgenin Hıristiyan hükmünden kurtarılmasından övgüyle bahsedilirken, yine aynı kaynaklara göre Muvahhidlerin daha Orta Mağrib seferlerinden itibaren Berberî ve Arap kabileleri tarafından pek de müspet karşılanmadığı görülmektedir. Zira Mehdiye seferinden önce ilk olarak Berberîler, sonrasında da Araplar birleşerek Muvahhid ordularının karşısına çıkmışlardı. Bu savaşlar sonrasında bölgenin demografik yapısında ciddi değişiklikler yapan Abdülmü'min için Mehdiye'den Normanların atılması, halife iddiasındaki yeni lider için prestiji açısından önem taşımaktaydı. İlginçtir ki, bundan tam 12 yıl önce Normanlar tarafından kaçmak zorunda bırakılan Hasan b. Ali es-Sanhacî bu defa Sicilyalıların Mehdiye'den ve genel itibariyle Kuzey Afrika'dan atılmalarına şahit olacaktı.

Açık bir şekilde görülmektedir ki, II. Roger'nin ölümüyle Normanların Kuzey Afrika'daki güçlü hâkimiyet dönemi son buldu ve halefi I. William adanın güneyindeki İslâm topraklarını babası gibi güçlü bir şekilde yönetemedi ya da yönetmek istemedi. Muvahhidler ise Abdülmü'min'in güçlü ve birleştirici bayrağı altında tüm Mağrib'i bütünleştirmeyi başardılar. Nitekim bu hususta Muvahhid liderinin cüretkâr ve karizmatik karakterini yadsımamak gerekir; sahip olduğu kuvvet, tesir, dirayet ve basiret İbnü'l-Esîr ile Ticânî'nin nakillerinden anlaşılmaktadır. Bütünleştirici olması yanında bölgedeki Müslüman halkları Norman boyunduruğundan kurtarma yanlısı tavrı sayesinde yavaş yavaş şehirleri ele geçirdi ve Sicilyalıların bölgedeki hâkimiyetlerine son verdi. Abdülmü'min'in sefer için yaptığı hazırlığa dikkat edildiğinde Mehdiye'yi kolayca ele geçirebileceğini düşünmediği aşikârdır. Nitekim onun, İfrîkiye için plânladığı sefer hiç de azımsanmayacak bir süreyi kapsamaktadır. Kaynakların verdiği bilgiler ışığında gerçekleştirilmesi hedeflenen fetihlerin ne kadar önemli olduğunu anlamak mümkündür. Kara orduları ve savaşları ile bilinen Müslüman kuvvetlerin bu seferdeki donanma gücünün büyüklüğü, hareket kabiliyeti ve mücadelecî askerî mürettebatı sayesinde Mehdiye Zaferi, Kuzey Afrika'da Hıristiyan hükmünün son bulunduğu ve Sicilya Normanlarının giderek güçlerini kaybetmeye başladığı Hautevilleler için sonun başlangıcı niteliğinde bir yenilgidir.

Sebebi her ne olursa olsun Sicilya Normanlarının Akdeniz’de imparatorluk hayali bu sefer sonucunda suya gömülecek ve bundan sonra Sicilya Norman Krallığı kademe kademe zayıflayarak yaklaşık 35 yıl sonra da adadaki hükmü son bulacaktı. Sicilya Krallığı güç kaybederken Muvahhidlerin yıldızı parlayacaktı.

Kaynaklar

ABDÜLVÂHİD b. ALÎ ET-TEMÎMÎ el-MERRÂKÜŞÎ, *el-Mu'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, nşr. Muhammed Saîd el-Iryân-M. el-Arabî, Kahire: (Yayın yeri yok), 1949.

AGIUS, D. A., “Maqrîzî’s Evidence for the Ġurâb: The Galley of Mamlûks”, *Law, Christianity and Modernism in Islamic Society, (Orientalia Lovaniensia Analecta 86)*, ed. U. Vermeulen-J. M. F. Van Reeth, 193-194, Leuven: Peeters Publishers, 1996.

AYTEKİN, A., “İbn Tûmert”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20:425-427, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

AZİMLİ, M., “Süleym (Benî Süleym)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38:55-56, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

BRETT, M., “The Central Lands of North Africa and Sicily, until the Beginning of the Almohad Period”, *The New Cambridge History of Islam*, ed. Maribel Fierro, 2:48-65, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

BÜNDÂRÎ, *el-Berku’s-Şâmî*, 1. Kısım, nşr. Ramazan Şeşen, Beyrut: (Yayın yeri yok), 1971.

el-CEDİDİ, M., “Sûse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37:571-573, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

CERAN, İ., “Sûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37:570-571, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

CHALANDON, F., *Historire de la Domination Normande en Italie et en Sicile*, 2. cilt, Paris: Librairie Alphonse Picard et Fils, 1907.

CHRISTIDES, V., “Islamic World Vessels”, *The Oxford Encyclopedia of Maritime History*, 2: 266, Oxford-New York: Oxford University Press, 2007.

EBÛ BEKİR b. ALİ es-SANHÂCÎ, *Ahbârü'l-Mehdî b. Tûmert ve bi-dâyetü Devleti'l-Muvahhidîn*, Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1971.

EBÛ MERVAN ABDÛLMELİK b. MUHAMMED b. AHMED ibn SAHİBÛ'S-SALAT, *el-Men bi'l-İmame: Târîhu Biladi'l-Magrib ve'l-Endelüs fî ahdi'l-Muvahhidîn*, nşr. Abdülhadi Tazi, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987.

FAYDA, M., “Emîrü'l-Mü'minîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11:156-157, İstanbul: TDV Yayınevi, 1995.

FIERRO, M., “The Almohads (524-668/1130-1269) and the Hafsids (627-932/1229-1526)”, *The New Cambridge History of Islam*, ed. Maribel Fiero, 2:66-105, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

FROMHERZ, A. J., *The Almohads—The Rise of an Islamic Empire*, London: I. B. Tauris, 2010.

GABRIELI, F., “Benavert”, *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, 1:1166, Leiden: Brill, 1986.

HIRÇIN, Z. C., “Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

HUGO FALCANDUS, *History of the Tyrants of Sicily 1154-69*, çev: Graham A. Loud-Thomas Wiedemann, Manchester: Manchester University Press, 1998.

IDRIS, H. R., *la Berbérie Orientale sous les Zirîdes Xe-XIIIe Siecles*, 1. cilt, Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien-Moissonneuve, 1962.

İBN EBÛ DÎNÂR, *Histoire de l'Afrique*, çev. Edmond Pellissier de Reynaud et Rémusat, Paris: Imprimerie Royale, 1845.

İBN HALDÛN, *Histoire des Berberes et des Dynasties Musulmanes de l'Afrique Septentrionale*, çev. M. Baron de Slane, 2. cilt, Alger: Impr. du Gouvernement, 1852.

İBNÛ'L-ESÎR, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 11. cilt, İstanbul: Bahar Yayınları, (Basım tarihi yok).

JOHNS, J., *Arabic Administration in Norman Sicily–The Royal Dîwân*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

KAVAS, A., “Hilâl (Benî Hilâl)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18:15-16, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

KAVAS, A., “Mehdiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:387-389, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

LOUD, G. A., *The Age of Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*, London: Routledge, 2014.

NICOLLE, D., *Medieval Warfare Source Book: Christian Europe and Its Neighbours*, 2. cilt, London-New York: Arms and Armour, 1996.

ÖZAYDIN, A., “Abdülmü'min el-Kûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1:274-275, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

ÖZCAN, A., “Cerbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7:391-392, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

ÖZDEMİR, M., “Hammâdîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15:489-491, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

ÖZDEMİR, M., “Hasan b. Ali es-Sanhâcî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16:288, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

ÖZDEMİR, M., “Sanhâce (Benî Sanhâce)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36:105-106, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

ÖZKUYUMCU, N., “İfrîkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21:515-516, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

ÖZKUYUMCU, N., “Kayrevan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25:88-90, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

ÖZTÜRK, M., “Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

PONCET, J., “Le mythe de la «catastrophe» hilalienne [H. R. Idris, La Berbérie orientale sous les Zîrides, Xe-XIIIe siècles.]”, *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 22e année, N. 5, (1967): 1099-1120.

PRYOR, J. H. ve JEFFREYS, E. M., *The Age of Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*, Leiden-Boston: Brill Academic Publishers, 2006.

RAZÛK, M., “Merakeş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:166-168, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

STANTON, C. D., *Norman Naval Operations in the Mediterranean*, Woodbridge: Boydell Press, 2011.

STANTON, C. D., “Roger de Hauteville, Emir of Sicily”, *Mediterranean Historical Review*, 25:2 (2010): 113-132.

TALBI, M., “İfrîkiya”, *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, 3:1047-1050, Leiden-London: Brill, 1986.

TİCÂNÎ, *Rihletü't Ticânî*, nşr. Hasan Hüseyin Abdülvehhab, Tunus: el-Matbaatü'r-Resmiyye, 1958.

TOURNEAU, R. L., *The Almohad Movement in North Africa in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Princeton: Princeton University Press, 1969.

YİĞİT, İ., “Murâbitlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31:152-155, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

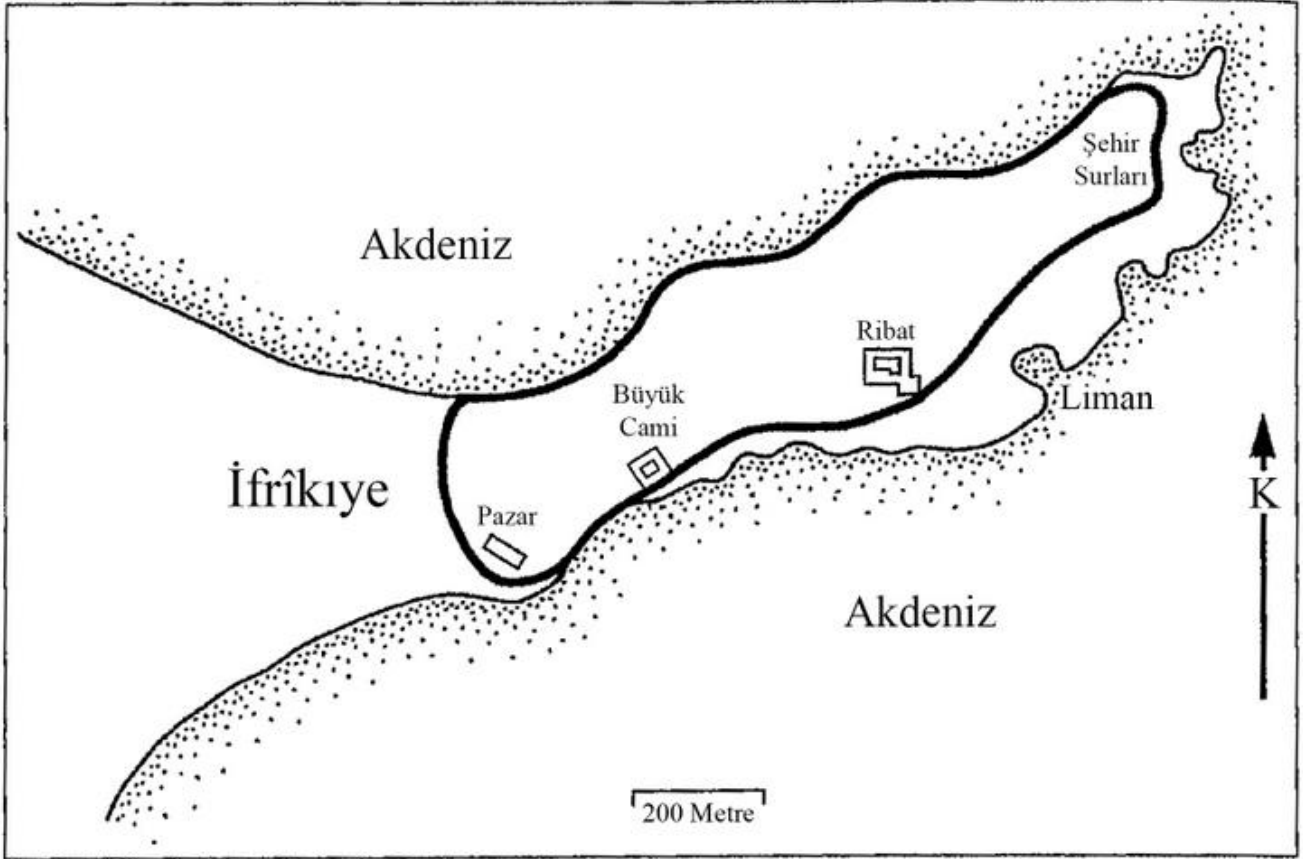
YİĞİT, İ., “Sefâkus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Zeyl II:489-491, İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Ekler:

Resim 1: Mehdiye Limanı girişi ve kalıntıları.

Fotoğraf: Murat Öztürk

1160 dolaylarında Mehdiye: Coğrafi konumu XI. ve XII. yüzyıllarda kentin ele geçirilmesini inanılmaz zorlaştırmış ve de donanmasız fethini neredeyse imkânsız kılmıştır. [Charles Stanton'un *Norman Naval Operations in the Mediterranean* isimli kitabının 138. sayfasındaki çizimden Türkçeye uyarlanmıştır.]